

ZÁPADOČESKÁ
UNIVERZITA
V PLZNI

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA
V PLZNI

FAKULTA PEDAGOGICKÁ

Katedra psychologie

SROVNÁNÍ SEBEPOJETÍ
Z POHLEDU PSYCHOLOGIE
A VÝCHODNÍ FILOZOFIE

Bakalářská práce

Roman Daněk

Specializace v pedagogice: Psychologie se zaměřením na vzdělávání
(2009-2012)

Vedoucí práce: PhDr. et PaedDr. Věra Kosíková Ph.D.

Plzeň, 2012

Prohlašuji, že jsem předloženou závěrečnou práci vypracoval samostatně s použitím zdrojů informací a literárních pramenů, které uvádím v příloženém seznamu literatury.

V Plzni dne.....

.....

vlastnoruční podpis

Poděkování:

Děkuji své vedoucí bakalářské práce PhDr. et PaedDr. Věře Kosíkové Ph.D. za odborné vedení, podporu, trpělivost a pochopení. Dále děkuji svým rodičům za pokojné zázemí, které mi poskytli a Hance Pitákové za psychickou energii, kterou mi dodávala.

OBSAH

1 POJETÍ ČLOVĚKA Z PSYCHOLOGICKÉHO HLEDISKA	9
1.1 Vymezení pojmu sebepojetí	9
1.2 Historická perspektiva studia duše	9
1.2.1 Co je to duše	9
1.2.2 Psychologie součástí filozofie	10
1.2.3 Začátky psychologie jako samostatné vědy	10
1.3 Osobnost z pohledu behaviorismu	11
1.3.1 John Dollard a Neal E. Miller	11
1.4 Osobnost z pohledu psychodynamických směrů	12
1.4.1 Sigmund Freud	13
1.4.2 Carl Gustaf Jung	14
1.4.3 Alfred Adler	15
1.4.4 Harry Stack Sullivan	15
1.4.5 Erich Fromm	16
1.5 Osobnost z pohledu fenomenologické psychologie	17
1.5.1 Carl R. Rodgers	17
1.5.2 Kurt Goldstein	18
1.5.3 Abraham Maslow	19
1.5.4 Viktor E. Frankl	20
1.5.5 Gordon W. Allport	21
1.6 Osobnost z pohledu kognitivní psychologie	22
1.6.1 Sociálně – kognitivní psychologie Alberta Bandury	23
1.6.2 Model osobnosti Mischela a Shondy	23
2 POJETÍ ČLOVĚKA VÝCHODNÍCH NÁBOŽENSKO-FILOZOFICKÝCH SYSTÉMŮ ..	25
2.1 Duše z pohledu hinduismu	26
2.2 Duše z pohledu indického buddhismu	27

2.3 Duše z pohledu Taoismu	27
2.4 Duše z pohledu džinismu	28
2.5 Duše z pohledu slámu.....	29
2.6 Duše z pohledu judaismu	30
3 SROVNÁNÍ PSYCHOLOGICKÝCH TEORIÍ.....	31
3.1 Struktura osobnosti	31
3.1.1 Nevědomí	31
3.1.2 Vědomí.....	32
3.1.3 Tělesná část	32
3.1.4 Psychická část	33
3.1.5 Sociální část.....	33
3.1.6 Duchovní část	33
3.2 Dominantní část osobnosti.....	34
3.3 Hlavní motivační síla	34
3.4 Vliv na vývoj osobnosti	35
3.5 Shrnutí výsledků.....	35
4 SROVNÁNÍ NÁBOŽENSKÝCH TEORIÍ	38
4.1 Struktura osobnosti	38
4.1.1 Tělo	38
4.1.2 Duše	39
4.1.3 Duch.....	39
4.2 Dominantní část.....	39
4.3 Hlavní motivační síla	39
4.4 Vliv na vývoj duše	40
4.5 Výsledek srovnání	40

5 CELKOVÉ SROVNÁNÍ POJETÍ ČLOVĚKA Z POHLEDU PSYCHOLOGIE A VÝCHODNÍ FILOZOFIE	41
5.1 Osobnost jako celek nebo souhrn částí.....	41
5.2 Struktura osobnosti	41
5.2.1 Nevědomí	41
5.2.2 Vědomí.....	41
5.2.3 Tělesná část	42
5.2.4 Psychická část	42
5.2.5 Sociální část.....	42
5.2.6 Duchovní část	43
5.3 Dominantní část.....	43
5.4 Hlavní motivační síla	43
5.5 Vliv na vývoj duše	43
5.6 Shrnutí výsledků.....	44
5.7 Systematický eklekticismus.....	44

Úvod

Psychologie jako věda zkoumá duševní život člověka. Jejím předmětem jsou duše a její projevy, není na ni však jednotný názor. Právě na tento fenomén bude práce zaměřena na různá pojetí lidské bytosti. Jedná se o shrnutí poznatků v této oblasti a následné srovnání různorodých teorií. Hlavními body zájmu budou struktura, funkce jejích částí a dynamika. Což je odvozeno z psychologie osobnosti, která se problematikou „já“ zabývá. Práce nebude omezena jen na teorie psychologické, ale bude vedle nich postihovat pohledy nábožesko-filozofických systémů, protože ty se o lidskou duši také zajímají a snaží se jí porozumět. Dohromady tvoří informace shromážděné v průběhu existence našeho druhu. První náhled budou tvořit psychologové představující západní racionální snažení o pochopení nás samých. Druhou skupinou budou naproti tomu východní náboženství se svým intuitivním poznáním. Budou se svými informacemi lišit? Jestli ano, tak do jaké míry? Budou se v něčem shodovat? Každý zkoumá naši existenci z jiného hlediska. Jedni s ohledem na jeho funkci v životě, druzí se zaměřují na věčný život a náš úděl v něm. Jaký je jejich obraz? Chápou nás jako jednotné bytosti nebo jako soubor částí? Jakou část beru za dominantní? Je nějaká podstatou života? Do jaké míry máme svobodnou vůli a co ovlivňuje naše jednání? Je naše psychika stálá, nebo se časem vyvíjí? To jsou otázky na, které se tato bakalářská práce bude snažit odpovědět.

1 Pojetí člověka z psychologického hlediska

1.1 Vymezení pojmu sebepojetí

Jaké slovo vystihuje lépe to, jak vidíme sami sebe, než sebepojetí. Což je přesně ten pojem, který by vyjadřoval to, čím jsme. Psychologové definovali jeho obsah jako obraz nebo mentální reprezentaci sebe samých. Jedná se tedy o spíše individuální rovinu, zahrnující mezilidské rozdíly. Pro tuto práci, ho budeme chápat v širším slova smyslu a soustředit se na to, co máme všichni společné, tedy obraz nás jako lidské bytosti. Tuto reprezentaci označujeme obecně za já. Ale co to je, z čeho se skládá, jaká je jeho funkce nebo kde jsou jeho hranice, to moc lidí neřeší. K našemu stylu života to nutné není. Většina lidí se spokojí s určitým vysvětlením například biologické bytosti a podle toho se odvíjí jejich život. Neboť skrze vnímání sebe vnímáme i okolní svět a svoje místo v něm. Jsou lidé, kteří si toto uvědomovali, kterým nestačilo jen nějaké kusé představy, a chtěli vědět jak je tomu doopravdy.

Tito lidé měli dva zdroje informací, sebe sama a ostatní lidi. Obojí má svá úskalí. Sebereflexe je subjektivní, protože se subjekt chce podívat na sebe jako na objekt, avšak oddělení subjektu od objektu je v tomto případě nemožné. U ostatních lidí dokážeme pozorovat jen vnější projevy jejich vnitřního života, tedy chování. To je zase nevyhovující bez toho, abychom znali vnitřní rovinu, která chování determinuje. Podívat se přímo na ono „já“ je nerealizovatelné z obou těchto cest, takže můžeme jen sledovat jeho projevy a z nich odvozovat. Tímto problémem i oblastí pojetí člověka se zabývá z vědecké sféry převážně psychologie, konkrétně obor příhodně pojmenovaný psychologie osobnosti.

1.2 Historická perspektiva studia duše

1.2.1 Co je to duše

Psychologie jí chápe jako psychický celek a ten má, stejně jako tělo, svou strukturu. Tělo je složené z několika systémů, které plní své specifické funkce. I duše, později nahrazena pojmem osobnost, má různé úkoly, a tudíž i u ní se přepokládají „psychické orgány“. Od toho se také odvíjí směr zkoumání. Jednak poznat tyto orgány a také pochopit jak jsou vzájemně

propojeny, tedy jak funguje psychika jako celek. Někdo může namítnout, že každý člověk je v osobnostní části jedinečný a nikdo není stejný a bude mít pravdu, avšak stejně tak každé lidské tělo je jiné, ale to hlavní mají společné. Právě to nás bude zajímat.

1.2.2 Psychologie součástí filozofie

Ještě když spadala psychologie pod rámeček filozofie, věřilo se, že se každá bytost skládá ze dvou částí. Například Aristoteles je nazýval látkou a tvarem. Látkovou částí člověka bylo tělo a tvarem duše. Právě proto vznikly dvě oddělené větve, které se později z filozofie vydělily a pokračovaly samostatně. Věda, která se zabývá studiem tělesné složky, se nazývá biologie. Tou druhou je psychologie. Dnes již obě vědí, že k sobě tyto dvě složky náleží, neboť se vzájemně ovlivňují. Avšak toto rozdělení zůstalo dodnes, možná i z toho důvodu psychologové přejmenovali duši na osobnost, aby se předešlo dualistickému zkreslování. Už ve filozofii můžeme najít jednu z prvních psychologických struktur osobnosti. Platon ji rozděloval na rozum, smělost a žádostivost. To jsou podle něj zároveň lidské vlastnosti, jejichž různými poměry vzniká individualita. (Drapela, 2008, s. 13–14)

1.2.3 Začátky psychologie jako samostatné vědy

Když se psychologie v druhé půlce 19. století vydělila, vznikl problém v určení její podstaty. Tehdejší podmínky byli kvůli všeobecnému logickému pozitivizmu nakloněné spíše přírodovědeckému zaměření než duchovnímu. Tvůrce tohoto filozofického hnutí, August Comte, jím vyzýval všechny vědce, aby se zaměřili jen na objektivně pozorovatelná fakta, která není možné zpochybnit. Dokonce i Wilhelm Wund, zakladatel psychologie, byl spolu s většinou tehdejších průkopníků na poli vznikající vědy, zastáncem názoru, že by měla být empirická. Tento pohled zde nebyl jediným. Byli tehdy i lidé, kteří chtěli, aby psychologie šla druhým směrem.

Až do druhé poloviny 20. století byla vědecká psychologie, v rámci behaviorismu, který byl vyvrcholením právě zmíněných podmínek, čistě o vnějších projevech duše. Tehdy se věc obrátila díky novým poznatkům z fyziky. Konkrétně objevu kvantové roviny světa, jenž zničil představy objektivního (na subjektivním zakoušení nezávislého) vesmíru. Nielsem Bohrem a Wernerem Heisenbergem poukázali na důležitost přítomnosti pozorovatel, podmínek jím

stanovovaných a očekávání, které ovlivňují výsledek. Díky tomu padlo behavioristické paradigma. Ovšem rozkol o podstatě budoucí psychologie tím neskončil, ale dalo to možnost vzniku nových proudů a myšlenek, které se mohly formovat na poli psychologie, a jež už nebyly jen o studiu projevů psychiky, ale duše samotné. (Alena Plháková, 2008, s. 15–16)

1.3 Osobnost z pohledu behaviorismu

Jak bylo výše naznačeno, zabývali se především chováním, které bylo podle nich podmíněno dřívějším učením. Takže se psychologii osobnosti v podstatě vyhýbali, jelikož odmítali zkoumat něco, co nejde sledovat zvenku. Dokonce nejslavnější z nich, Skinner, doufal, že tato část psychologie zanikne. Tvrdil, že složky osobnosti i interpersonální rozdíly lze vysvětlit pomocí mechanismů učení. Že chování nevzniká z osobnosti a není na ní závislé a skutečné jsou jen podněty, reakce a návyky. To se nejen, že nepotvrdilo, ale bylo to přesně naopak, a tak později museli uznat i vliv osobnosti na chování, neboť se chování lišilo v rámci lidí i okolností. Proto do svého schématu stimulu a reakce zahrnuli intervenující proměnou zastupující v podstatě osobnost. Stále jí však chápali jako nepoznatelnou, a proto se jí dále nezabývali. Uznávali sice její existenci, ne však její realnost. Nebyla v poli jejich zájmu, proto nejsou žádné jejich poznatky na této rovině. Jediné co vyzkoumali, byly zvyky, které pro ně byly relevantní, jako výsledek učení a složka tvořící osobnost

Propagátorem behaviorismu byl Ivan P. Pavlov (1849–1936). Zasazoval se proti myšlenkám existence ducha nebo duše. Objevil reflexní oblouk a popsal proces klasického podmiňování jako techniku učení.

B. F. Skinner (1904–1990) přidal ještě podmiňování operativní a zpevňování odezvy, jež je zesilováno odměnou, čímž tvoří vzorce chování. To je však ke zkoumané oblasti vše.

1.3.1 John Dollard a Neal E. Miller

(1900–1980) a (1900–1909)

Dollard pochází z Menasshi ve Wisconsinu, vystudoval sociologii v Chicagu a odjel do Německa studovat psychoanalýzu. Když se vrátil do Ameriky, šel studovat na Yale, kde učil psychologie, antropologii a sociologii po celou svou profesorskou kariéru. Za války působil

v pozici konzultanta ministra války a zjišťoval, jak se chovají vojáků pod vlivem válečného stresu.

Miller se narodil na stejné jako Dollard, se kterým později spolupracoval, ve Wisconsinu. Také vystudoval na Yaleu a po dosažení doktorandského titulu se přesunul do Evropy, kde podstoupil ještě psychoanalytický kurs. Vrátil se zpět na universitu, kde učil a prováděl výzkumy.

Vycházejí z myšlenek behavioristů a jejich poznatků, které obohatili o psychoanalytické teorie Freuda. Nevěřili však ve vrozenou podstatu osobnosti. Jejich výklad byl založen na teorii učení, kdy podnět (v jejich pojetí pudové potřeby) se spojí s vnějším signálem, čímž vzniká odezva organismu, který po zpevnění (redukci pudové potřeby) vytvoří návyk (tendence k opakování). Osobnost vysvětlují jako soustavu těchto návyků. Přidali sféru nevědomí, jež má vliv na člověka, existuje ve formě pudů a projevuje se signály, reakcemi a potřebami. Ty si nemusíme ani uvědomovat a ani si je verbálně interpretovat. Dominantní vliv nevědomí situují do dětského věku. Je pro toto období důležitý neboť vědomé učení, přichází až v pozdější době. (Drapela, 2008, s. 75–77)

1.4 Osobnost z pohledu psychodynamických směrů

Psychoanalýza a přístupy, které na ní navazují, se vyznačují dominantním vlivem nevědomí na jednání jedince. Zaměřuje se na skryté získané i vrozené složky působící a ovlivňující vědomou část lidské psychiky. Většinou jsou tyto dimenze ve svých tendencích v konfliktu, ten řeší vědomí, které se s ním musí vypořádat. Patologické způsoby jejich zvládnání mají podle nich negativní vliv na člověka. Jelikož jejich techniky fungovaly v terapii, rozvinula se psychoanalýza v komplexní teorii. Používali jak sebezpozorování, tak techniky odtajňující podvědomé podněty, například hypnózu či výklady snů. Už zakladatel S. Freud věřil tomu, že jak prožívání, tak i chování mají svůj důvod, jímž je ve většině případů právě neuvědomovaný motiv vycházející z potřeb a pudů. Ten je podle něho, ne už podle dalších, sexuální či agresivní povahy, ale ochrana vědomí většinou tyto tendence potlačí, pokud je nemůžeme nebo nechceme naplnit, nebo je přetvoří do přijatelné formy. Dalším charakteristickým znakem je důraz na dětství, kde se podle nich tvoří základ osobnosti a psychika je obzvláště zranitelná. (Plháková, 2008, s. 21)

1.4.1 Sigmund Freud

Zakladatel psychoanalytické psychologie se narodil v roce 1856 na Moravě ve městě Příbor do rodiny, jejíž charakteristiky měli vliv na jeho osobnost. Postarší otec, jenž byl příkrý a ve výchově důsledný a na druhé straně o mnoho mladší matka, něžná, laskavá a chápavá. Skoro celý svůj život strávil ve Vídni, kam se s rodinou přestěhovali. Tam se setkal s náboženstvím jako vzorem společnosti, která žila střídme a vybraně. Sexualita neprostupovala na veřejnost a byla brána jako nedůstojná, mimo manželskou povinnost reprodukce. To vše se na něm podepsalo. Měl halucinace a trpěl enurézami. Nikdy se nedokázal vytvořit trvalá přátelství, přesto, že byl velmi nadaný a úspěšný ve své lékařské praxi, nebyl uznáván svými spolupracovníky. Téměř celou svou dospělost byl nemocný. Kouření doutníků nepodporovalo jeho slabé srdce a vyskytla se u něj rakovina v oblasti čelistí. Byl silnou osobností a pro mnohé psychology autoritou a někdy až otcovským učitelem. Ani tyto vztahy nevydržely. Přesto prožil dlouhý a poklidný život s manželkou a šesti dětmi. V roce 1939 v Anglii, kam odjel kvůli nacistům, umírá a zakončuje tak svůj přínosný život.

Začínám u této teorie, neb byla nejpřelomovější a určila směr celé psychologie. Někteří jí rozvíjí, jiní na ni navazují, upravují ji, doplňují nebo se naopak vydávají opačnou cestou. Všichni se ale shodují na tom, že to on nás významně posunul k pravdě, protože poukázal na neuvědomovanou sféru našeho duševního života.

Freud vymezuje tři naše hlavní činitele. Původní složku, která je v nás od narození, nazývá „Id“. Bere ho za původce síly, ne však té fyzické, nýbrž psychické. Pojmenovává ho „libido“ a charakterizuje jako sexuální energii. Patří přímo k tělu a stará se o jeho a tím i naše přežití. Projevuje se zejména pudy. Z této naší části postupně vznikají další, tentokrát částečně vědomé, oproti té předešlé. Označil ji za „ego“, neboli já, a „superego“, do češtiny překládáno jako svědomí. Díky přebytečné energii z id získává ego a superego vlastní existenci. Jsou totiž výsledkem individualizace jedince. Superego vzniká výchovou a jeho funkcí je omezovat původní Id ve prospěch ostatních. Ono je totiž zaměřené pouze na uspokojování svých potřeb, ale my žijeme jako součást společenství. Ego je prostředníkem mezi těmito protichůdnými složkami nás samých. Pomocí rozumu hledá cesty jak uspokojovat potřeby Id schůdnými způsoby pro Superego. Je to právě ta vědomá část, která rozhoduje a pracuje s realitou.

Pudy, které stanovil jako určující sílu vycházející z těla a projevující se v mentální části, jsou Éros a Thanatos. Éros (pud života) je veden honbou za slasti. Jeho hlavní formou je sexuální uspokojení a touha po stvoření nového života. Druhý pud, nazvaný pudem smrti, je o destrukci života za účelem neexistence utrpení, které končí smrtí.

1.4.2 Carl Gustaf Jung

(1875–1961)

Jung se narodil ve Švýcarsku a jeho charakteristiky tomu odpovídali, byl osobitý precizní a pracovitý, neboť pro něj práce byla jeho život. Jeho postavení ve společnosti bylo dáno povoláním jeho otce kazatele. Byl to obdivovaný jak mezi přáteli, tak i kolegy. Tady vidíme markantní rozdíl mezi ním a Freudem, se kterým se dlouhou dobu přátelil a dopisoval si s ním. Jednu dobu měl být jeho pokračovatelem, Freud na něj uplatňoval otcovský přístup, až jejich vztah ztroskotal na nesjednotitelnosti teorií. Jung do psychologie vnášel širší často mystický aspekt, a nesouhlasil s omezením životní energie na sexuální chápání libida. Nakonec vytvořil svůj vlastní směr analytické psychologie. Měl šťastně manželství a širokospektrální zájmy, začínající u mytologie, kterou sbíral z celého světa, a pokračující přes náboženství a mystiku.

Doplňuje Freudovu strukturu. Přesouvá důležitost z Id na Ego, které pojímá, oproti předešlé spíše reaktivní formě, jako aktivní a samostatné, tedy nevznikající z Id. Navíc ho celé staví do vědomí jako rozhodující princip. Spojující funkci mezi vědomou a nevědomou částí plní oddělené „bytosné já“, které je vrcholné a zdrojové z hlediska psychické energie a celkově je nejhodnotnějším prvkem zajišťujícím harmonii ve všech ohledech. Také nevědomí rozděluje a rozšiřuje. Cápé ho spíše jako zdroj moudrosti než jen žádostí. Od původního rozměru ohraničeného bytím těla, ho obohacuje o historii od prvopočátku existence života jako celku. Od tohoto „kolektivní nevědomí“ odděluje „osobní nevědomí“, které je oproti němu získané. Osobní je naplněné obsahy, které byli kdysi vědomé, ale buďto jsou potlačené nebo zapomenuté. Kolektivní je tvořené obrazy různých situací v životě a přístupů k nim (vzory chování). Označil je za „archetypy“. Některé vyzdvihuje, protože se staly samostatnými jednotkami. Za zmínku stojí „stín“, což je obdoba Freudova Id a „persona“, obsahující naši představu o sobě, kterou prezentujeme ostatním, sloužící v kontaktu s nimi jako maska.

1.4.3 Alfred Adler

(1870–1937)

On se narodil ve Vídni, stejně jako Freud, avšak na rozdíl od něj, on se s tamní kulturou sžil naplno. Přes svůj židovský původ zapadl celkem snadno. V dětství se sice vyskytla křivice, která ho indisponovala v dětských radovánkách, avšak posléze neměl s navazováním přátelských vztahů žádné problémy. Vrstevníci ho přijímali, takže sociálně netrpěl. Škola ho ze začátku moc nezajímala, ale nakonec se našel v lékařství, vystudoval na doktora a vykonával lékařskou praxi. Poté se stal psychiatrem a tomu se věnoval po zbytek života. Nějakou dobu byl členem psychoanalytického hnutí a přátelil se s Freudem, ale i on se svými názory od něj odklonil a založil si vlastní individuální psychologii. Už v mládí mu vadila nerovnost v poměrech mezi lidmi a odlišný přístup společnosti k nižším vrstvám. Východisko viděl v socialismu, ale potom co vláda využila systém k tyranii, označil je za oběti moci a dále podporoval jen jeho myšlenky. Na jedné politické akci se potkal s podobně smýšlející Raissou Epsteinovou. Když se vzali, vyskytly se rozepře ohledně patriarchálního stylu soužití, ale dokázali to překonat spolu s Adlerovou náladovou povahou a vychovali tři děti. Jeho práce zaznamenala velké úspěchy. V odborných kruzích byl o něj zájem, měl četné přednášky, které provozoval i v USA, kam se přestěhoval, nebo i ve Velké Británii, kde v roce 1937 také zemřel.

Také nesouhlasil s Freudovou determinací pudy. Podle něj je hlavním motivem lidského chování „tvůrčí já“. Pojetí, ve kterém vědomé rozhodování utváří život jedince a má na něm zásadní podíl. To, jaké si člověk stanoví cíle a jak si představuje vlastní budoucnost, jeho budoucnost také postupně formuje. Nevědomí spojoval pouze s neurotismem. Další potřebou, kterou jedinec má, je nadřazenost, kvůli postavení ve společnosti v dětství se chce stát později tím nadřazeným, překonává tak pocit méněcennosti. Tento princip nazval vůlí k moci a poukázal na to, že jen když je směřován ku prospěchu všech, je pro člověka pozitivní. Společnost a postavení v ní je dominantním faktorem jeho teorie. (Drapela, 2008, s. 19–47)

1.4.4 Harry Stack Sullivan

(1892–1940)

Jeho irští rodiče se přestěhovali do New Yorku, do něhož přišel na svět, a jelikož nebyli moc bohatí a žili farmářským způsobem, neměl moc dobré výchozí podmínky. Jako příslušník menšiny neměl moc dětských přátel. Také on vystudoval na lékařské fakultě a po vojenské službě nastoupil na dráhu úředního lékaře a posléze i vyučoval. Psal do psychiatrických časopisů a podílel se i na terénním výzkumu, jak například žijí černí Američané na jihu. Tím dosáhl věhlasu i v psychiatrických kruzích. Byl dokonce zaměstnán ve Světové zdravotnické organizaci a umírá při pracovní návštěvě.

Na rozdíl od předešlých teoretiků nebere osobnost jako skutečnou existenci. Ale jako výsledek interakce s okolím, konkrétně interpersonálních vztahů. Podle Sullivana člověk touží po uspokojení tělesných potřeb a interpersonálním bezpečí, které chápal jako opak úzkosti, protože tyto složky spolu v životě jdou ruku v ruce. Obojí chápe na principu slasti, který neomezuje jen na výsledek uspokojení fyzických potřeb, ale i těch interpersonálních. Uspokojení těch tělesných je mnohdy omezeno odezvami z okolí, proto se učíme „systému já“, což jsou techniky, jak se vyhnout zákazům a dodat situaci přijatelnější obraz. Jeho účelem je pomoc jedinci vyrovnat se s úzkostí vzniklou z tohoto konfliktu pomocí pozitivních interpersonálních vztahů. Úzkost je v jeho pojetí hrůza z neuspokojení potřeb a je založena na „principu tenze“.

1.4.5 Erich Fromm

(1900–1980)

Narozen do klasické věřící židovské rodiny žijící ve Frankfurtu nad Mohanem. Poznal útlaku a předsudků ze strany křesťansky založených obyvatel Německa. S psychologií začal za studií na fakultě, spolu s filozofií a sociologií. Nadchly ho práce Freuda a Marxe, které se snažil spojit. Podstoupil psychoanalytický výcvik, v jehož duchu pokračoval při výkonu svého povolání. I on překročil omezené pojetí libida a snažil se rozvíjet jeho hranice. Přestěhoval se do USA, kde nejen spolupracoval s dalšími vědci a univerzitami, ale dokonce vyučoval na Americkém institutu pro psychoanalýzu. Byl však nařčen, že nemá vysokoškolské lékařské vzdělání, a tak odešel, a spolu s ním dala výpověď i řada jeho spolupracovníků jako vyjádření nesouhlasu. Kvůli fyzickým potížím jeho manželky se v roce 1949 přestěhoval do Mexika, kde žil dál i po jejím skonu a zkoumal zde například účinky industrializace na tamější venkovské

obyvatelstvo. V sedmdesáti letech se přesunul do Švýcarska. Tady nepřestal se svou profesí a pracoval až do konce.

Rozlišoval složky osobnosti podle toho, jestli jsou získané nebo vrozené. Podle toho je také rozdělil na „Temperament“ a „Charakter“. Temperament je dán naší tělesnou složkou, kdežto charakter je utvářen hodnotovými volbami ovlivňovanými okolím. Dále přichází s novými potřebami vztažnosti, transcendence, zakořeněnosti, identity a orientačního rámce. Do popředí stavěl právě vztažnost (být stejný jako ostatní) a identitu (být jedinečný), které se na první pohled staví do protikladu, neboť jedna táhne jedince do společnosti a druhá od ní. Jako řešení a zároveň hybnou sílu celé existence viděl lásku, která tento konflikt vyrovnává.

1.5 Osobnost z pohledu fenomenologické psychologie

Vzniká ve 20. století a je zaměřená filozoficky a humanisticky. Vychází z filozofického existencionismu, od toho se odvíjí i směr zájmu na lidské bytí, jeho smysl a otázky zodpovědnosti a svědomí. Zdůrazňuje části člověka, kterými se liší od zvířat, hlavně schopnost svobodné volby. Jelikož si může vybrat a stanovovat si cíle, má za ně zodpovědnost. Předmětem studia psychologie by podle nich mělo být prožívání. Používají k tomu introspektivní metody, kterými zkoumají nepozměněné vnitřní zážitky. Neuznávají za dominantní příčiny lidského chování ani neuvědomované motivy či impulzy a ani určité podněty z jejich okolí. Zato subjektivní interpretování dějů, ať vnějších či vnitřních, považují fenomenologové za rozhodující. Humanistická psychologie je Americká část tohoto směru a staví důraz na kladné stránky lidskosti, hlavně lásku, altruismus, jedinečnosti prožívání a možnosti každého jedince k vývoji. (Plhánková, 2008, s. 22)

1.5.1 Carl R. Rodgers

(1902–1987)

Svůj život započal v Oak Park v Illinois. Žil sice v bohaté rodině, ale jeho rodiče upřednostňovali prostý život, byli ortodoxní věřící a uplatňovali tvrdou výchovu. S nikým se moc nestýkali a svých šest dětí drželi zkrátka. Pořídili si statek, na kterém všichni pracovali.

Takový styl žití si vybral svoji daň v podobě žaludečních problémů, které ho provázeli po zbytek dní. Na Wisconsinké univerzitě rozšířil své obzory jak v myšlení, tak i v oblasti náboženství. Navíc zde potkal svou budoucí manželku, která zde také studovala. Po škole se přestěhovali do Ameriky, kde vystudoval v semináři a následně psychologii. Věnoval se dětskému poradenství, kde získal praktické zkušenosti. Po dvanáctileté práci začal učit na univerzitách, zde rozvíjel své teorie založené na dřívějších zkušenostech a vytvořil nový směr zaměřený na člověka a odlišné chápání osobnosti než bylo psychoanalytické a behavioristické. Přidal k tomu ještě studie zaměřené na efektivnost terapie a po přestěhování do Kalifornie založil výzkumný institut.

Vytvořil teorii „já“ kladoucí důraz na chápání člověka jako procesu, ne jako dokončeného výtvaru. Velkou roli u něj hrála existence osobnosti a její svoboda, která je pro ni přes vliv společenských norem rozhodující. Hlavní sílu u něj hrála sebeaktualizace. Ta obsahovala jak potřeby potravy, bezpečí, nezávislosti, sebeřízení, tak i naplnění skrze interpersonální vztahy. Ty jsou podle něj naší složkou a jako takové nás vedou k určitému cíli, který si vědomě ani neuvědomujeme. Jsou totiž převážně prostředky organismu, v Rogersově pojetí moudřejší části než naše vědomé já. To má zase jako vždy rozhodovací funkci a vztahuje se k organismu. Konkrétně k jeho prožitkům, které může symbolizovat a přijmout do svého „já“, popřít je, protože neodpovídají jeho představě o sobě, nebo je symbolizovat zkresleně. To utváří představu o něm. Pravého já lze podle něj dosáhnout tím, že si začneme připouštět vše a začneme to bez zkreslování prožívat, to nazývá pravá svoboda. V jeho podání je pravdivost sebepojetí dána subjektivním vnímáním sebe sama, rozdílem mezi reálným a vnímaným já.

1.5.2 Kurt Goldstein

(1878–1965)

Jeho život začal v malém městečku v rámci dřívějšího Německa, dneska je to součást Polska. Vystudoval gymnázium a získal doktorandský diplom z medicíny. V době své praxe ho zaujala psychiatrie a tak začal působit jako učitel na univerzitě ve Frankfurtu a zkoumal vojáky s poškozeným mozkem. Díky tomu získal místo na neurologickém oddělení v Berlínské nemocnici. Po nástupu nacismu byl vyhoštěn a tak se uchýlil do Holandska, kde působil jako profesor na Amsterdamské univerzitě. Zde dodělal svou práci, která zahrnovala jeho přístup

k osobnosti. Po nějaké době emigroval do USA, kde chvíli také učil, ale pak si otevřel svou vlastní neurologickou a psychiatrickou kliniku

Zastával celostní pohled na osobnost jako na nedělitelný celek. Sám používal spíše výrazu organismus, který pohání jedna hlavní motivační síla, a to je sebeaktualizace. Různé pudy jsou jen obdoby této jediné pudové tendence. K této sebeaktualizaci potřebuje překážky ve formě protichůdných vlivů. Díky tomu se organismus projevuje buď konkrétně, kdy reaguje na to, co vnímá, nebo abstraktně, aktivně vybírá, co je důležité, a poté určí, jak bude jednat.

1.5.3 Abraham Maslow

(1908–1970)

Jako syn židovských rodičů, kteří přijeli do Brooklynu za lepším životem, neměl příjemné dětství. Rodiče se neustále hádali, protože jeho nábožensky založená matka nemohla tolerovat úlety jeho otce, který často pil a žil rozpustilým životem. Přesto, že se mu ve škole dařilo dobře, měl časté deprese. Srovnal se na vysoké škole, tady se mu věnovalo pár učitelů, kteří se mu snažili pomoci vyrovnat se s minulostí. Nastoupil učitelskou dráhu v New Yorku, která mu rozšířila poznatky a dovedla ho až k humanistické psychologii. Věnoval se výzkumu motivace, hlavně vztahu vyšších a nižších potřeb, ke kterému přidal přesahující zkušenosti lidí. Vyučoval skoro celý svůj život, před koncem kariéry se přesunul do Kalifornie. Fyzické problémy ho dovedly k úvahám nad životem a smrtí.

Maslowova teorie se moc neodlišuje od Goldsteinovy, liší se pouze v pozici společnosti jako podmínce pro sebeaktualizaci, tu chápe jako její výsledek. Navzdory tomu, že souhlasí s jejím komplexním chápáním lidské bytosti jako celku, rozpracoval hierarchii potřeb. Velký důraz klade na intrapersonální rozvoj. Ten zapracoval i do zmíněné struktury.

Úroveň potřeb, je motivována redukcí tenze, a aktualizace je vedena vyhledáváním slasti, ne však fyzické, nýbrž pravého štěstí. Nižší potřeby (fyziologické), jsou nutné kvůli přežití jedince. Vyšší potřeby k jeho duševnímu klidu a možnosti osobního růstu ve formě potřeby bezpečí, lásky a úcty. Tyto potřeby na sebe navazují a k jejich uspokojování a tedy vstupu do vědomí dochází od spodu, po zakončení předešlých. Po nich plynule přichází sebeaktualizace, která je Maslowem vysvětlena výrokem: „Čím člověk může být, tím také musí být. Musí být

věrný své přirozenosti...“¹ Neukončuje svou pyramidu, jelikož jí považuje za nekonečnou. U tohoto nejvyššího stupně zdůrazňuje nezávislost na názorech a normách okolí, a dokonce později nezávislost na určitém vnímání sebe sama. Nazývá to procesem sebetranscendence, čili sebezpřesažení, kdy člověk jedná na základě situace, zapomíná na sebe a jedná spontánně. Je veden samotnou univerzální existencí a prožitek samotný vnímá jako „B-poznání“, v překladu poznání bytí. Prožitky této úrovně motivují jedince díky naplnění jeho potřeb vývoje.

1.5.4 Viktor E. Frankl

(1905–1997)

Završuje takzvanou Vídeňskou školu začínající Freudem a Adlerem. Je také příslušníkem židovské kultury. Jeho příjemné dětství, kdy udivoval svou schopností introspekce a svým zájmem všechny, se kterými přišel do styku, narušil až sebevražedný incident jeho spolužáka, který byl na střední škole nalezen mrtvý vedle publikace od Nietzscheho. Tento vliv myšlenek na život beze smyslu ho nejspíš přivedl k jeho teorii. Seznámil se jak s Freudem, tak s Adlerem od kterých se nějakou dobu učil, ale nakonec po dokončení lékařských studií se od nich odloučil a začal vykonávat psychiatrickou praxi. Zde se podle vlastních slov začal učit znovu od svých pacientů. Mimo práce na klinice si založil vlastní poradenskou činnost zaměřenou na mladistvé. Zde si uvědomil, že lidem bez práce nezáleží hlavně na placené práci, ale práci jako takové, pomáhá jim více dobrovolná. Kvůli svým rodičům zůstal za války v zemi a byl donucen k odjezdu, který končil v koncentračním táboře. To, co tam zažil, položilo základy jeho terapie a následně jí podporovalo. Dokonce i tam povzbuzoval lidi a radil jim, ať si najdou nějaký smysl ukotvený v budoucnosti, že díky němu přežijí. Vedl tam malou skupinu lidí, kteří debatovali o zdraví a psychice. Když přijel domů, zjistil, že všichni z jeho rodiny zemřeli, to ho ale neporazilo a on se pustil do další práce. Vystudoval filozofii, publikoval a přednášel na spoustě míst po světě. Vedl oddělení neurologie a zasloužil se o založení Rakouské lékařské společnosti pro psychiatrii. Byl vážený až do konce svého života.

¹ DRAPELA, J. V. *Přehled teorií osobnosti*. 5.vyd. Praha: Portal, 2008, ISBN 978–80–7367–505–9. s

Také se díval na lidskou bytost jako na celek a ne jen složeninu částí. U osobnosti charakterizoval trojí podstatu – fyziologickou, psychologickou a noologickou, což je nový pojem duchovního charakteru. Hlavní silou je v tomto pojetí vůle ke smyslu vycházející právě z této nejvyšší podstaty. Vůle je podmíněná svobodným rozhodnutím, které podle Frankla je pro člověka charakteristické, protože nereaguje na podněty nebo na pudy, ale odpovídá na otázky, které mu život staví do cesty. Tento smysl nechápe abstraktně, je to spíše neustále se proměňující proces projevující se v každé situaci. Můžeme ho objevit třemi způsoby: vykonáním činu, prožitím hodnoty nebo utrpením. V každém případě jde o sebetranscendenci, přesažení vlastního já. Jednotlivé možnosti naplnění smyslu vedou člověka navíc k dlouhodobému životnímu údělu, který má každá bytost svůj. K tomu mu dopomáhá láska a utrpení. Láska k pochopení hodnot a utrpení k morálnímu vítězství, tím, že se s ním a se smrtí vyrovná. (Drapela, 2008, s. 123–152)

1.5.5 Gordon W. Allport

(1897–1967)

Pochází z Ameriky, konkrétně z městečka Montezuma, Jeho otec byl obecním lékařem. Měl dva starší sourozence. Po čase se odstěhovali do Clevelandu, kde nastoupil na základní i střední školu. Poté vystudoval na Harvardu ekonomii a filozofii. Celou tu dobu mu byly oporou rodiče, především svými pevnými morálními zásadami a co se týče vzdělání. Rok učil na univerzitě v Istanbulu a cestou domů navštívil Freuda. Toto shledání ho však nikam neposunulo a tak nastoupil opět na Harvard a dostal z psychologie doktorát. Našel si při tom i ženu, se kterou se v budoucnu oženil. Dále studoval v Evropě po dva roky, nejprve v Berlíně a Hamburku, poté v Anglii na Cambridgi. Zde ho zaujala gestalt psychologie a její důraz na individuální osobnost. Když se vrátil domů, nastoupil na Harvard, nejprve jako asistent a následně jako profesor. Zaměřil se na psychologii osobnosti a v této oblasti i přispěl svou výzkumnou činností.

Systematický eklekticismus

Jde o řešení problému různorodosti teorií, jež v době života jeho autora Gordona W. Allporta, existovaly. Jde o sjednocení informací, které v určité oblasti jsou. Nejedná se o neuspořádané množství poznatků, ale o doplňující se jednotnou teorii. Proto můžeme v té jeho

nalézt tvarovou psychologii, psychoanalýzu, teorii pole, behaviorismus a rysovou psychologii. Většina předešlých vědců měla ve svých pracích výrazný prvek, který jejich vysvětlení osobnosti sjednotil, zároveň byl jejím hlavním tématem. Například slast u Freuda, nadřazenost u Adlera atd. To Allportův systém postrádá, není proto zaujatý a mnohdy, má-li vedle sebe dva protichůdné názory, vybere si střední cestu.

Osobnost chápe jako vyvíjející se psychofyzické reálné já, ovlivňované fyziologickými potřebami, dřívějším učením a zkušeností přítomných vlivů. Po vzoru Fromma jej rozděluje na temperament a charakter. Pojem „*proprium*“ (což znamená „svůj vlastní“) použil k přiblížení jeho chápání duše, naznačuje tím jedinečnost každého člověka. Popsal jeho funkce související s vývojovými stádii já. „Tělesné já“ mající původ v organismu, „identitu já“ zajišťující integritu. já v čase, „sebeuplatnění“, „rozdělení já“, „racionální řešení“ přemýšlející a zvládající problémy, „sebeobraz“ obsahující představu sebe sama, „reálné já“ a to, jaký by člověk chtěl být– „ideální já“. Navíc ještě „snažení plynoucí z já“ vztahující se k vnitřní motivaci k sjednocení osobnosti. A konečně „Poznávající já“ jako řídicí a poznávací prvek intrapersonálního dění, umožňující sebeuvědomění, hodnotovou orientaci a vznik životní filozofie. (Drapela, 2008, s. 55–66, 101–108)

1.6 Osobnost z pohledu kognitivní psychologie

Svým vznikem v padesátých až šedesátých letech nahrazuje behaviorismus. Neboť se zakládá na principu toho, že člověk, stejně jako i zvířata své chování neupravují jen pomocí odezev a změn podmínek, ale i cíly, které si vytyčil a jak celkově chápe situaci, ve které se nachází a hlavně operacemi s vnitřními obsahy. Za složky osobnosti bychom tak mohli brát myšlení, představivost, paměť atd. Což můžeme sledovat v testování individuálních odlišností mezi lidmi, jelikož tam jde hlavně o tyto psychické vlastnosti. Tím by se dostalo do psychologie osobnosti moc věcí, a proto architektura obsahuje vztah k sobě, vztah k ostatním lidem a společnosti, motivační a emoční činitele atd. Důraz je zde kladen na myšlení a poznávání, které kognitivisté vidí, jako hlavní a rozhodující. Strukturu osobnosti navíc rozšířili o naši část a to kognitivní nevědomí, které vzniká v dětství, kdy ještě není dotvořené vědomí a ani rozvinutá verbální a paměťová schopnost a proto se informace ukládají na jiném principu,

který není verbalizovatelný, a proto podle nich není přístupný vědomí. Podle nich by měli být předmětem studia mentální procesy. Psychiku charakterizují jako systém zpracovávající informace. Studují, jak si lidé vytváří mentální reprezentace, jak reflektují své vnitřní duševní prožitky a chování ostatních lidí. Snaží se vysvětlit, jak probíhá učení, paměť, uvažování, rozhodování, plánování budoucnosti nebo jak používáme jazyk. Specializují se tedy především na poznávací procesy. (Plháková, 2008, s. 24)

1.6.1 Sociálně – kognitivní psychologie Alberta Bandury

Kognitivisté berou samotné sebepojetí jako hypotetický konstrukt, ne jako existující psychickou entitu. Považují osobnost za celek s více stránkami já.

Podle něj člověk reaktivně a vědomě působí na okolí i sám na sebe. Zaměřuje se sice ve svém zkoumání převážně na učení a chování, ale zahrnuje do osobnosti i vztah k sobě a sebevědomí jako důležitý prvek. Věří ve svobodnou vůli člověka, nebo to alespoň předpokládá ve své práci. Blíže nám ukazuje strukturovaný systém, jak ho pojmá kognitivní psychologie. Jako hlavní část, ve středu, označuje konající já, jež je vědomé. Druhou důležitou částí jsou přesvědčení a očekávání, kam zařazuje sebevědomí, to co člověk od sebe očekává. Dále jsou tu dovednosti a kompetence, cíle, které si člověk stanovil a standardy chování. S tím, že v různé činnosti se projevují jinak, jsou specifické. Mimo to jsou tyto nižší položky výsledkem učení, a tak je můžeme vědomím snažením změnit. Zabývá se tedy po vzoru behavioristů především o chování a učení než o člověka jako takového. Nalezneme u něj však i větu: „Jáský systém leží v samotném srdci kauzálních procesů.“². Dále říká, že ovlivňování způsobu a úrovně svého života, dělá člověka člověkem, a že bez uvědomování si vlastního bytí by ani nestálo za to ho žít. V tomto se spíše blíží humanismu.

1.6.2 Model osobnosti Mischela a Shondy

Tato kognitivní a afektivní struktura byla zkonstruována na základě myšlenek Alberta Bandury, nastíněných výše. Je vyobrazena schématem, kde osobnost (kruh), obsahující

² ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti* Obor v pohybu. 6. vyd. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-33133-9. s. 191.

jednotlivé složky, stojí mezi prvky situací a projevy chování. Jednotlivé okolnosti působí na určitá centra osobnosti, která jsou podle důležitosti uspořádané v kruhu a jsou vzájemně mnohočetně propojené, jeden spouští funkci dalších, až vyústí do oblasti chování, která způsobí změnu situace. Ta opět zpětně ovlivní psychiku člověka. Takovýmto způsobem můžeme pokračovat stále. Podobá se to jakémusi algoritmu v počítačovém programu. Dokonce tento směr psychologie čerpá i z vědecké oblasti počítačů. Často připodobňuje mozek k počítači a podporuje tuto analogii. Nesmíme však získat dojem, že to bere doslovně, neboť současné výsledky ukazují na kvalitativní rozdíl mezi psychikou a počítačovým systémem. Jednotlivé složky jsou kompetence, očekávání, cíle, emoce apod. I zde mohou vznikat pochybnosti, jestli jsme u psychologie osobnosti nebo psychologie obecné neboť tyto prvky jsou obsahem psychiky, ale neobsahují řídicí prvek a nechápe osobnost jako existující celek, ale jako souhrn částí. V tom můžeme vidět podobnost s behaviorismem. (Říčan, 2010 s. 150–151.)

2 Pojetí člověka východních nábožensko-filozofických systémů

Vztah těla a duše, je ústředním motivem většiny filozofií i náboženství na celém světě. Dualismus vládl i západním teoriím od dob Platóna až do 20. století, kdy se jej vědci snažili potlačit. Přesto se v našem myšlení do určité míry přetrvává, ne už jako od těla oddělené existence ale v jazyce stále rozlišujeme mezi tělem a psychikou.

Například biologie, na první pohled s duší nepočítá a přemýšlí materialisticky. Dodnes se od dualismu nikdy neoprostila, pouze ignoruje jednu jeho stránku, takže se k monismu nikdy nedostala. Kvůli tomu ani dnešní medicína nedokáže vidět jedince jako jednotný celek psychofyzické podstaty a podceňuje vliv psychického stavu na fungování organismu. (Chlup, 2008, s. 14–17)

Duše a osoba

I zde se setkáváme s rozdíly. Západní pohled na duši je jako na nositele totožnosti, která náleží jednomu člověku, a dělá z něj jeho. Sjednocuje v sobě citění a psychické procesy dané osoby. Díky zachycování pocitů a myšlenek dává možnost vzniku identity. Takto nějak ji chápal a popisoval už Platón a udržela se téměř dodnes. Máme tendence chápat sami sebe jako osobu s určitou identitou, která je v čase života trvalá a tím za sebe neseme zodpovědnost.

Oproti tomu asi polovina východních náboženství se bez jasně vymezené osobnosti obešla. Například védismus, z něhož částečně vychází hinduismus, buddhismus a další na vzdáleném východě, který se hojně zabýval posmrtným životem, chápe mrtvého jako osobu s identitou, avšak neurčil pro ni název. „*Dokonce ani v nejstarších upanišádách nenalezneme jasnou odpověď, a to navzdory tomu, že se v nich již pracuje s koncepcí reinkarnace, která by nějakou přerozující se duši zdánlivě implikovala.*“³ Používají pojem „puruša“, který bývá překládán jako osoba, jelikož se ale neobjevuje v konverzacích o smrti, nemůže to být hledaný výraz pro duši. Stejně je to i se slovem „átman“, který podle upanišad se spojuje po smrti

³ CHLUP, R. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa* 1. vyd. Praha: DharmaGaia, 2007. ISBN 978–80–86685–82–3. s. 23.

s počáteční podstatou vesmíru, neoznačuje tedy individuální existenci, která by pokračovala dál. Obdobně je tom i u buddhismu, jehož učení o „ne-já“, čímž popírá existenci duše, je dovedení myšlenky o prázdném středu mezi ostatními složkami osobnosti do konce. Islámské „nafš“ označuje sebereflexi, vztah k sobě, totožnost, ale také podstatu nebo dokonce jádro. V užším slova smyslu se využívá ve spojení s Bohem, který mu dává tělo a charakter, tehdy postihuje morální identitu člověka. (Chlup, 2008. str. 20–25)

2.1 Duše z pohledu hinduismu

Tento filozoficko-náboženský systém je svou podstatou dualistický. Věří v oddělenou existenci těla, jako neživé hmoty, a duše, jejíž existence není na těle závislá a je životadárná, je původcem života v těle jako takového. Ta není specifická jen pro lidi, ale mají ji i zvířata, rostliny a vše živé na této planetě. Hinduisté rozlišují dva typy duše: první je „átma“, což představuje individuální duchovní podstatu duše, která je pro každého člověka specifická. Druhá je „brahma“, univerzální božská podstata člověka.

Brahma je původní vědomí, z něhož vznikli ostatní. Hlavní motivační silou je vývoj skrze naplnění svého údělu a morálního snažení. Hinduisté věří v nesmrtelnou duši, která, pokud koná dobré skutky (i myšlenky a záměr), se v následujícím životě narodí do dobré rodiny. Pokud by jejich konání bylo špatné, mohli by klesnout ve vývoji na nižší úroveň, což je sféra zvířat. Cílová myšlenka osvobození se od života a smrti je v poznání átma (duše) a brahma (duch), jakožto jednoho a toho samého a jediného skutečného a věčného. Nejde však o poznání logické, nýbrž existencionální. Právě to nás může vyprostit z neustálé reinkarnace a je konečným stupněm vývoje.

Původní pralátka (hmota) byla podle hinduismu v rovnováze tří složek: čistoty, temnoty a neklidu. Byla nehybná, do pohybu a narušené rovnováhy ji uvedlo prvotní vědomí. Různý poměr zmíněných vlastností způsobuje různorodost v přírodě. Právě kontakt hmoty s duchem zapříčinil evoluci individualit, proto je v každém z nás obsažen brahma. Každá živá bytost obsahuje ducha, jemnohmotné a hrubohmotné tělo. Jemnohmotné zahrnuje intelekt, smyslové orgány a s nimi spojené prvky (mysl) a pocit „já“, neboli ego, vytváří a přechovává karmu a následuje nejvyšší vědomí, dokud se neoprostí od převtělování. Hrubé tělo je tvořeno materií a jako takové podléhá smrti.

2.2 Duše z pohledu indického buddhismu

Na myšlenky hinduismu navazuje nový filozofický směr, který vychází ze stejných zdrojů, avšak na rozdíl od něj už nemůže být řeč o náboženství, neboť se k tématu bohů vůbec nevyjadřuje. Jeho zakladatelem je Siddhárta Gautama, ten se sice narodil do hinduismu, ale nesouhlasil s ním ve všech ohledech, a proto šel hledat novou cestu. Tak vznikl buddhismus. Je to tedy jakási reakce na předchozí systém.

Zdůrazňuje hlavně lidskou vůli a díky neuznávání existence bohů tak předává veškerou odpovědnost za život na jedince. Dále neuznává existenci jednotlivých duší, átma. Jsou to pouze dočasné iluze. Stejně jako svět a vše co vnímáme. Život samotný je pouze strast. Opakem je nirvána, která je slovy nepostihnutelná, ale můžeme ji popsat jako blaženou harmonii oproštěnou od utrpení. Toto je jediné, co je skutečné, a my se do tohoto stavu můžeme dostat skrze prohlédnutí lží. Myšlenku vývoje nacházíme i zde, ale ve formě postupu od nevědomosti k pravdě. Také zde se vyskytuje karma, čili příčina a následek. Nevědomost totiž může i z dobrého úmyslu vytvořit zlý čin.

Živý tvor je podle něj tvořen pěti složkami: tělesnou podobou, pociťováním, smyslovým vnímáním, povahovou složkou a zkušenostním poznáním. Tato soustava částí však netvoří žádnou individuální duši, tato iluze vzniká ze zákona příčiny a následku a způsobuje lpění na její existenci. Právě tato touha je příčinou neustálého vtělování do kolotoče bolesti. Je to shrnuto do tří vlastností života, kterými jsou pomíjivost, strastnost a bezpodstatnost. Hlavním motivem zde má být tendence vyhnout se strasti a vidina neustávající slasti stojící naproti touze po smyslových rozkoších.

2.3 Duše z pohledu Taoismu

Liší se od ostatních východních náboženství tím, že jeho ústřední motiv, „Tao“, které jediné existuje a od něj se vše odvíjí, samo o sobě nemá vůli. Neberou ho ani jako stvořitele, neboť dle jejich učení jeho hlavní charakteristika je nekonání, je prázdné. Není specifikovatelné, popsatelné, nic netvoří, přesto veškerá existence vzniká z něho. Nemá ovšem ke světu, který je pouze relativní, žádný vztah. Tao prostě je. Od toho se odvíjí jejich pohled na člověka. Jelikož je oproti člověku stálé a neměnné, je jediné reálné. Aby se lidé mohli stát skutečnými, musí

sladit svou duchovní energii (vědomí) s kosmickou, stát se prázdnými. Za pomoci meditace a rituálů dosahovali vyčištění mysli a ducha.

Více informací poskytuje proces stvoření všeho. „Tao rodí jedno, jedno rodí dvoje, dvoje rodí troje a troje rodí miriády věcí.“ Vesmír je zpočátku jednolitý, podobný svému zdroji, tuto energii pojmenovali „čchi“. To se rozdělilo na dvě opačné, jin a jang. Tím byla definována polarita Taa. A právě protipůsobení těchto sil způsobilo proměnlivost všeho, hlavně vznikání, zanikání a cykličnost, poněvadž pohyb zahušťuje čchi a to se stává jejich působením hmotné. Jangový princip se projevuje jako mužský princip, světlý, neviditelný, aktivní, stoupající a lehký. Jin je oproti tomu ženský, temný, viditelný, pasivní, klesající a těžký. Různý poměr udává povahu dalších produktů.

Člověk tak obsahuje tři složky: kosmického ducha „šen“, který je jedním a je zástupcem původního jednoho s jeho vlastnostmi. Dvoje představuje bipolární čchi jako původce hybné síly, a nakonec jeho projev „ťing“ jako životní esence (troje), tělo. Každá z nich naplňuje po narození určitou druhotnou rovinu jedince. Esence dostává podobu síly regenerační, rozmnožovací a doplňující skrze potravu, čchi je psychická a životní síla a duch vytváří normální vědomí, šen je potlačen do nevědomí, čekající na probuzení. Proces transcendence začíná ztišením těla a potlačením jeho potřeb, což ťing transformuje zpět na čchi, zastavení mysli aktivuje kosmické vědomí a přetvoří čchi zpátky na šen a zklidněním šen se má docílit návratu do prázdnoty nebytí.

2.4 Duše z pohledu džinismu

Základem této nauky je myšlenka o nekonečnosti kosmu. Podle této nauky se vše skládá ze tří částí, „makrokosmu“ (vesmír), „mikrokosmu“ (člověk) a specifické složky pro tento filozofický směr „mesokosmu“ (jejich rituál), který stojí mezi dvěma již zmíněnými, a ovlivňuje správný chod kosmu. Snaží se pochopit vesmír stejně jako člověka, protože věří, že jsou analogiemi, a působí na ně stejné zákonitosti. Z původní premisy tak vyplývá, že duší je nekonečné množství, jelikož vesmír je také nekonečný.

Paralelně k tomuto dělení existuje ještě druhé a to dualistické. Živá složka „dživa“ představující samostatné duše a neživá „adživa“ tvořená látkou z atomů, prostorem, prostředím umožňujícím pohyb a prostředím umožňujícím spočinutí. Jen látka a duše mají

schopnost aktivity, ale jen u duše se mluví o vědomé činnosti. Základní vlastností duše je vědomí, projevující se v kognitivních schopnostech, hlavně vnímáním a poznáváním. K dalším vlastnostem náleží blaženost a energie jako základní síla potřebná ke kognitivním procesům. Duše je ve své podstatě dokonalá, ale jak ji, tak i její vlastnosti omezují karmické částice, které část energie odvádějí pryč a způsobují tak omezené fungování duše; tím vzniká nevědomost a nedokonalé poznání světa i sebe sama.

Přes to všechno duše ví, že má usilovat o osvobození a je to její přirozenou touhou. Odpoutáním se od karmy dosahuje dokonalosti a přesouvá se do nejvyšších sfér kosmu, kde dále nepodléhá žádným vlivům, nepřerouze se a je pouze sama sebou. Karma, kterou chápou jako materiální energii vesmíru, se přichycuje na duši a způsobuje její pohyb, kterým duše spotřebovává část své energie. Tento pohyb se vně projevuje ve formě psychické, verbální či fyzické činnosti a přitahuje další karmu. Proto se i zde vyskytuje askeze a nečinnost k odpoutání. (Knotková a spol. 2005, s. 111–152, 173–216)

2.5 Duše z pohledu slámu

Toto náboženství pracuje s pojmy „nafs“ (duše) a rúh (duch). Duch byl dán člověku Bohem, Adam jím byl z hlíny oživen. Bůh mu tím dal kus ze sebe a postavil ho tak nad ostatní bytosti. V moderní terminologii se tento pojem překládá na vůli či schopnost vědění. Společně s tím ale lidem dává nějaké poslání, neboť jim to bylo dáno z určitého důvodu. Druhá nehmotná část, nafs, je spojena se sebereflexí, totožností a podstatou.

Tato lidská duše však nemá jednotnou podobu. Rozlišují se tři její stupně, neboť se vyvíjí. Nejnižší je „duše nebádající ke špatnostem“. Ta postihuje to špatné ve člověku, především touhu po smyslových rozkoších, lakotu, závist, ale také egoismu a egocentrismu. Člověk má na výběr, bude-li jednat podle své přirozené negativní podstaty, nebo podle Božího vnuknutí. Další fázi je „duše, jež stálé výčitky činí“, ta se snaží bojovat se zlem, lituje hříchů a snaží se je napravit. Dá se přirovnat ke svědomí a také tak někteří lidé činí. Posledním stupněm je „duše usmířená“, spojovaná s rozumem, oproštěná strachu a negativních emocí a pocitů. Práci s ní a odstraňováním nedůležitostí se stává člověk blaženým. Někdy jí bývá přičítáno i Božské poznání.

2.6 Duše z pohledu judaismu

Vychází z monistické představy jednotné bytosti zdůrazňující neoddělitelnost biologické a mentální stránky. Tato psychofyzická bytost je stvořena bohem k jeho obrazu a je pojmenována „nefeš“. Její hlavní charakteristika je dána životem, cítěním a myšlením. Všechny složky jsou si rovny a jedna bez druhé nemohou existovat. Tělo, duše a duch společně tvoří člověka a sílu, díky níž funguje život. Ta určuje zdraví a její vymizení představuje smrt.

Materiální stránka pochází od rodičů a zbylé zprostředkovává Bůh, navíc dodává smysly, vzhled, vnější projevy a intelekt. Duch v této teorii představuje hlavně emoce. Závislost daných prvků potvrzuje názor, že bez nebeských darů nevznikne nic živého. Duševní část sama o sobě neexistuje, před spojením s tělem je součástí Boha a po ukončení života se k němu zase vrací. Před Stvořitelem předstoupí celá nefesh, tedy i fyzická schránka, a je souzena za život, jaký člověk žil, konkrétně za dobré a zlé činy, buďto se navrátí do zdroje, nebo je spálen. Není tu tedy tendence oddělit duši od těla jako v jiných nábožensko-filosofických systémech, ale jde o správný život, neboť duši myslí a tělem koná, odpovědnost tak má celek.

Ve středověku dochází k většímu tlaku na propracovanost zejména duše a její postavení ke světu a stvořiteli kvůli konkurenčnímu islámskému vyznání. Díky tomu se začala rozlišovat duše nižší, zahrnující vegetativní a animální, a vyšší neboli racionální stránky. Vegetativní zajišťovala výživu, reprodukci a fyzický vývoj, animální zase pohyb a kognitivní funkce zejména vnímání, představivost a paměť. Racionální oproti nim představuje myšlení, díky němuž člověk chápe pojmy a dokáže volit mezi dobrem a zlem a je za to posléze souzen. (Chlup, 2008, s. 147–177, 213–223)

3 Srovnání psychologických teorií.

Když si dané teorie takto seřadíme a prohlédneme jejich individuálními výrazy, uvidíme, že na sebe navazují a spojují tak odlišné disciplíny jako jsou behaviorismus, psychodynamická psychologie a humanistická psychologie. Podle mě a také podle jiných jak jsem se dočetl, toto dělení a rozdílné názory vycházejí z rozdílného pole, které zkoumali. Uvedl jsem v této práci nejvýznamnější teorie o struktuře já a poskládal jsem je tak, aby bylo viditelné jejich vzájemné ovlivnění a společné myšlenky. Nyní již k samotnému srovnání.

Různorodost teorií by vysvětloval fakt odlišného vnímání sebe sama každého člověka. Jak jsem na začátku vypsál, tak nové fyzikální výsledky poukazují na důležitost vztahu subjektu ke zkoumanému objektu. Proto každý psycholog vnímá strukturu i důležitost jednotlivých prvků jinak než ostatní. Tím chci naznačit ovlivnitelnost obsahu sebepojetí názorem pozorovatele. Tím pádem by mohli mít všichni pravdu. To by však znemožňovalo generalizovaný pohled na duši v objektivním slova smyslu. Zvláštním úkazem zůstává shodnost teorií v některých aspektech. Pojdme se na ně podívat.

Osobnost jako celek, všimněme si, že myšlenka celistvosti nás provázela všemi teoriemi. Také důraz na její proměnlivost a vývoj nacházím u všech psychologů.

Směry se liší už v oblasti, na kterou se soustředí. Behaviorismus zkoumal výhradně chování, kognitivní psychologie psychické procesy, fenomenologická psychologie prožívání a dynamický směr prožívání i chování. Od toho na co byli zaměřeni, se odvíjí to, co do osobnosti zahrnují a jak jí chápou. To se odráží i na výsledcích, které na první pohled vypadají protichůdně.

3.1 *Struktura osobnosti.*

3.1.1 Nevědomí

Tento prvek obsahují všechny teorie. Začneme psychoanalýzou, která se na něj specializuje. Podle Freuda je v této oblasti většina osobnosti, obsahuje vše, co bylo kdysi vědomé nebo co je potlačené. V dětství má velký vliv na vznik sebepojetí. To do

behavioristické psychologie přináší Miller a Dollard s odůvodněním, že v dětství ještě není vědomé učení možné. Jung jej dělí na kolektivní a osobní. Kolektivní člověk sdílí se vším živým, co kdy žilo před ním a osobní, které získává v průběhu života. Z toho kognitivisté vydělují navíc kognitivní nevědomí, vyznačující se tím, že k němu z vědomí není přístup, neboť předcházela jeho vzniku. Jelikož obsahuje více složek a je to jen oblast, ve které probíhá psychické dění a samo o sobě není žádný celek, více se o něm dozvíte u jednotlivých částí osobnosti.

3.1.2 Vědomí

Další jednotlicí prvek, na kterém se všichni shodují. Pro behavioristy bylo životně důležité pro změny chování, pro kognitivisty taktéž. U humanistů je podmínkou pro svobodnou volbu, představuje pro ně i pro všechny ostatní získanou část, která vzniká až v průběhu života. Pro současné psychology je podmínkou utváření sebepojetí.

Osobnost jako celek. Pro behavioristy, kognitivisté a Sullivana neexistuje jako reálná. Pro analytiku, Banduru a kognitivní psychology je to spíše souhrn částí než jednotný celek, ale s tímto problémem se setkáváme i u fenomenologů, jenže ti rozdílnost mezi složkami považují spíše za patologický jev. Jde o části obsažené v nevědomí stojící mnohdy proti sobě a stejně tak i protikladně k vědomím. Už jen oddělenost dvou prostředí dává předpokládat samostatný celkům. Ovšem humanisté kladou důraz na to, že je to jeden organismus. A obecně se všichni shodují, že osobnost označuje komplexní jev.

3.1.3 Tělesná část

Jediným přínosem do struktury behavioristické psychologie jsou zvyky a vzorce chování, které získáváme učením, což se vyskytuje i v kognitivní teorii, která je řadí do nevědomí. Dollard s Millerem k tomu přidali ještě pudy v nevědomí, které přebrali od Freuda. Ten se na tuto oblast zaměřil a propracoval. Nevědomé id zastupující tělo se projevuje skrze pudy a je zprostředkovatelem energie. Stejně tak i ostatní sem zařazují pudy a nižší potřeby důležité pro zachování organismu, například Frankl se svou fyziologickou částí, ale i Adler a Berne. Allport a Fromm zavádějí pojem temperament, jako souhrn faktorů, které jsou vrozené. Rodgers, Goldstein a Maslow rovnou organismem nazývají celou osobnost, jehož vrozená část pouze

reaguje a z jeho potřeby sebeaktualizace se odvíjí celá řada půdu a potřeb. Jung toto zvířecí já popisuje jako stín, což je jeden z jeho archetypů.

3.1.4 Psychická část

Freud sem zahrnuje ego vznikající z organistické části. Jeho funkcí je rozhodování, konání a uspokojování fyziologických potřeb s ohledem na svědomí. Stejně to popisuje i Sullivan, až na ten rozdíl, že já podle něj, nevzniká z id, ale vlivem interpersonálních vztahů. Jung též nesouhlasil s tímto stanoviskem, je podle něj samostatné a oproti Freudovu názoru plně vědomé. V kolektivním nevědomí předpokládal existenci archetypů, tentokrát vrozených vzorů chování v určitých situacích. Také dle Adlera je já, v jeho podání tvůrčí já, vědomé a produkuje cíle a očekávání od budoucnosti. To odpovídá i Bandurovým myšlenkám. Kognitivisté sem řadí i vztah k sobě a na to naráží i Rodgers, zástupce humanistů. Jeho já totiž nejen, že rozhoduje a přijímá podněty z organismu, ale utváří si také představu o sobě. Funkcemi ega, v jeho pojmosloví „proprium“, jsou také zprostředkovatelem hodnot, sebeuvědomování, sebemotivace, sebeuplatnění, rozrůstání se a zajišťováním integrity psychofyzického já. Holistický pohled s ním sdílejí Goldstein s Maslowem, kteří ho nazývají jednoduše organismus.

3.1.5 Sociální část

Svědomí neboli zvnitřněná část sociálních norem, hraje důležitou roli u psychoanalytického směru, kde se jedná o součást vědomí. O těchto pravidlech se zmiňují mnozí autoři, např. Sullivan, Fromm, Allport, neboť vliv společnosti je jedním z největších prvků, které nejvíce ovlivňují rozvoj osobnosti. Tento vliv je tak zjevný a silný, že se v nás vytváří část, která ji zastupuje. Pro fenomenologie je to dokonce jedna z oblastí zájmu. Je to takové morální já. To je často v konfliktu s tělesným já se svými nižšími potřebami, které stojí často v cestě těm vyšším, sociálním. Ty náleží do této části a podle humanistů jsou součástí sebeaktualizace. Maslow je rozdělil na potřebu bezpečí, jistoty, respektu a lásky. Rodgers měl navíc potřebu nezávislosti, sebeřízení a interpersonálních vztahů.

3.1.6 Duchovní část

Jen velmi málo teorií s ní počítá. Humanistická psychologie k ní má nejbliže. Dominantním systémem je zde Frankl se svou noologickou složkou. Ta přímo popisuje jakousi duchovní podstatu. Není vědomá, ale projevuje se skrze vůli ke smyslu a vede člověka k jeho údělu v životě. Cesta k tomuto cíli vede přes sebetranscendenci, přesažením sebe samého, kdy se neomezujeme pohledem na sebe a jednáme spontánně. Stejně pojetí transcendence a nalazení se na univerzální existenci můžeme najít u Maslowa. Jungovo bytostné já se svým obsahem blíží Franklově duchovní složce. Je to vrcholná část, zdroj moudrosti a energie. Spojuje vědomí s nevědomím a správným způsobem se nám může dostat naznačení životní cesty.

3.2 Dominantní část osobnosti

Až sem se veskrze pohledy podporovali a doplňovali. Zde se budou lišit. Prvním názorem bude id, ze kterého podle Sigmunda F. vznikají ostatní části a je původcem psychické energie. Jediný směr mající stejnou oblast zájmu jsou behavioristé, kteří s ním pracují skrze učení, ale dalo by se říci, že odlišnost tu je, oni pracovali s vědomím a ne nevědomím. Stejně tak kognitivní psychologové. Humanisté se odkazují na organismus jako celek, avšak svým důrazem na svobodné rozhodnutí ukazují spíše směrem do vědomí. Až na Franklovu teorii, kde je dominantní noologická sféra. Jung také upřednostňuje bytostné já, jako jednotícím prvkem. Zbytek psychologů vycházejících z psychoanalýzy, tedy Adler, Berne a Sullivan a do určité míry i Bandura chápou jako hlavní část naše já (ego).

3.3 Hlavní motivační síla

Ta se do určité míry odvíjí od svého zdroje. U Freuda je to libido a pudy Éros a Thanatos s principem slasti a tenze. U Junga je to také libido, ale nechápe ho jako sexuální a zprostředkovatelem je bytostné já. Adler má vůli k moci pro překonání pocitu méněcennosti, to by se dalo považovat za redukci tenze. Tu má jako důsledek neuspokojování potřeb i Sullivan, které považuje za stěžejní. Dle Frankla je to vůle ke smyslu, naplňující nás štěstím, to je zase určitá forma slasti. Rodgers, Goldstein, Allport a Fromm považují za nejsilnější motiv sebeaktualizaci a to ve formě různorodých potřeb. Maslow, který k nim taky patří, používal

tenzi u fyziologických potřeb, u vyšších by se dalo mluvit opět spíše o principu slasti, který vychází například z B-prožitků.

3.4 Vliv na vývoj osobnosti

U behaviorálního a kognitivního směru se dá hovořit o velkém vlivu zvenčí, učení pomocí odměn a trestů, obdoba slasti a tenze, využívají k usměrňování jednání a chování jedince. U všech objevujeme působení pudů a okolí. Hlavně v dětství má rodina dominantní vliv, to uznávají jak Miller a Dollard, tak dynamičtí psychologové v čele s Adlerem a Freudem. Fenomenologové kladou důraz na seberozvoj spolu s některými kognitivisty.

3.5 Shrnutí výsledků

Skoro všichni se shodli na tom, že osobnost má jednu část vrozenou, která zůstává stejná a jednu získanou, která se v průběhu života mění. Tu vrozenou můžeme ztotožnit s vědomím těla, která se také od něj odvíjí. Má totiž funkce spojené s jeho zachováním a péčí o něj. Druhou částí je oblast vznikající působením ostatních lidí a jejich reakcemi. Tato zvnitřněná část našeho okolí nás začleňuje do společnosti jako svou součást. Další částí je těžké specifikovat. Někteří jí říkají ego, vlastní či řídicí já a projevuje se skrze rozum. Jisté však je, že právě ona je to já, které stojí uprostřed všech vlivů a které spojuje naši vědomou a nevědomou část, ten rozhodující prvek. U některých teoretiků vyplouvá ještě vědomí duchovní, které přesahuje jak tělo, tak společnost, tak i rozumovou složku a je vesmírné či univerzální podstaty, která je také vrozená, tudíž nevědomá.

Liší se v důležitosti části, která má největší vliv. Podle toho na jakou část se soustředili, určili zdroj veškeré energie, která nás pohání. U Freuda je to vůle ke slasti vycházející z tělesného já, Adler má svou vůli k moci spojené se sociálním já a Franklova vůle ke smyslu vycházející z transcendentálního já. Všechny mohou být výsledkem jedné energie, měnící formu svého projevu dle oblasti, kde ji uplatníme. Libého pocitu tělesného, sociálního nebo duchovního charakteru.

Z uvedených rozdílností můžeme usuzovat, jakými oblastmi výzkumu se zabývali. Zároveň vidíme, že se vzájemně nijak nevyvrací, až na domněnku, že ta jejich, je dominantní.

Výsledkem mého srovnání je, že „já“ je nepostihnutelné a nepozorovatelné. Můžeme pouze zkoumat jeho projevy a odhadovat motivy. Je to proto, že jeho převážná většina je nevědomá. My si ji dokonce ani neuvědomujeme. Teprve před nedávnem jsme se dostali k myšlence, že by něco takového, jako nevědomá část, mohlo existovat. To, co jsme pokládali za nás, je jeho vědomá část. Tím se odlišujeme od zvířat. Uvědomujeme si vlastní bytí. Jakmile jsme si začali toto uvědomovat, začali jsme se ptát, kdo jsme. Ale za toto já, jsme si dosazovali jen tu vědomou část. Odlišovali jsme se od zvířat svou uvědomovatelností. Z toho vyplynula vědomá volba. Vše, co do té doby šlo automaticky, a bylo to výtvořem přírody, vše co jsme se za veškerou svou existenci naučili jako jeden druh, a co se předávalo z generace na generaci, bylo uloženo právě v naší nevědomé části. Nazýváme to po vzoru C. G. Junga kolektivním nevědomím. Dnes už je to běžný psychologicky dokázaný jev. Tím, že jsme tuto vědomou část brali jako naše jediné já, jsme se oddělili od nevědomí, a naše spojení s ním sláblo. Naopak se nám rozvíjela naše vědomá část, která získávala stále větší kontrolu. Z toho vznikla představa těla jako oddělené části. Začali jsme ho hodnotit jako něco, co nás omezuje a nutí k určitému chování. Omezovalo to naši svobodnou volbu. Utvořili jsme si vlastní jazyk, komunikační prostředek, který nás spojil jako společnost, avšak oddělil nás od našeho podvědomí, které tento komunikační prostředek nepoužívalo. Jazyk je výsledek rozumu, se kterým jsme se ztotožnili. Intuici, prostředníka nevědomí, jsme brali jako opak rozumu a jako něco zavrženého. Když nějaký sval v těle nepoužíváte, tak zakrní a ztrácí svou sílu, stejně je to i v psychice. Rozum byl produktem našeho vědomí, a proto jsme ho dosadili do hlavní a výsadní pozice velitele. Pokud nám přijde nějaká myšlenka nebo emoce z našeho podvědomí, tak jí zpracujeme rozumem, který se k ní vyjádří, a podle toho s ní naložíme. Někdy ji potlačíme a tím ji vlastně pošleme tam, odkud přišla, jindy si ji, pokud se našemu vědomému já hodí, podle potřeby upravíme a naplníme. Nevědomí je ale stále naší součástí a ovlivňuje nás. Nějaké věci děláme, aniž bychom věděli proč, podlehneme jeho žádostem, ale zároveň si sami odůvodníme, proč jsme tu věc udělali. Otázka nás samých nás totiž neustále volá. A my se na ni snažíme odpovídat tak, že si vytváříme svou identitu. Což by nebylo samo o sobě špatné, kdybychom byli celí uvědomělí. My si ale utváříme představu na základě informací, které máme k dispozici. Tedy z toho, co je vědomé. Děláme to na základě našich voleb. Proto je pro nás svobodná volba i svoboda samotná tak důležitá. Takže na základě toho, jak se oblékáme, jakou muziku posloucháme, jaké zastáváme názory a vzorce chování. Největší vtíp je v tom, že

si vybíráme i svou vlastní identitu. Svůj názor na to, kdo jsme a jací jsme. Začneme se stylizovat do určité role, a jelikož ostatní vidí jen to, co děláme, a ne proč to děláme, tak nás takové začnou brát a nic nepřesvědčí nás samé o tom, jací jsme, víc, než reakce a názory ostatních. Tak vzniká naše sebepojetí v užším slova smyslu. Tudíž nejsme sami sebou, a když nejsme sami sebou, tak neuspokojujeme naše potřeby, ale potřeby naší nové identity. Navíc nás to stojí neuvěřitelné množství energie, si tuto masku zachovávat, která se nám nevrací, protože tato maska postrádá ještě více emoce, které jsou zdrojem slasti. Naše pravé já je zabarikádované za nánosy této masky a o to větší problém je v komunikaci s nevědomou složkou. Naše nevědomá složka je nositelem všech informací a možná dokonce skrývá i informace o smyslu našeho života, což naznačuje Frankl. Pomocí signálů a emocí, nás směřuje tam, kde máme být, jak momentálně tak i v budoucnu. Pokud ale veškeré jeho signály přehlídíme nebo je racionálně odmítáme či potlačujeme, tak se tam nedostaneme, a svůj úděl, pokud nějaký je, nenaplníme. Odnaučili jsme se mu rozumět. Přesto se někde toto umění zachovává. Nacházíme to například ve výkladech snů, kde se má ještě naše podvědomí šanci projevy. Nebo k tomu využíváme lidi, kteří svou intuici rozvíjí; jelikož kolektivní nevědomí existuje, tak dokážou komunikovat i s tím naším. Tento princip můžeme sledovat u vykládání karet. Naše tělo je s touto částí více spojeno než naše vědomí, které k němu nemá díky předávání informací vědomých částí, tedy společností, zrovna dobrý vztah. To využívá například proutkaření nebo kyvadlování. Nebo pokud oslabíme vědomí, můžeme se dostat do stavů, kdy budeme mít k informacím ukrytým mimo něj přístup. Například meditací, duchovními technikami jako je holotropní dýchání nebo pod vlivem některých drog.

Další věcí, která ze srovnání vzešla, je vnímání organismu jako procesu, který se neustále vyvíjí v čase a mění se dle okolností. Je celistvý a nemá žádné hranice. Úplný střed tvoří samotné tělo, se svými potřebami a pudy zajišťující jeho existenci. Jsou zaměřené na biologické přežití. Na ty navazují potřeby sociální, které se odvíjejí od člověka jako části společnosti. Čím víc se vzdalujeme od středu, tím víc se zároveň posouváme ve vývoji těla a tím také psychiky (a to jak v rámci jednoho života, tak v rámci života jako celku), což se projevuje vznikem vědomí. Tento přechod je plynulý stejně jako přechod mezi biologickými a sociálními potřebami. Se vznikem vědomí vzniká nový rozměr potřeb a to sebeaktualizace.

Lidskou hnací silou je princip slasti a princip tenze. Nesmíme to však chápat v určitém omezeném směru. Podstata slasti i tenze se mění v závislosti na potřebě, ze které vychází.

4 Srovnání náboženských teorií

Východní náboženství většinou věří v nesmrtelnou entitu, která je původní a přichází na tento svět skrze zrození těla, pomocí božího zázraku, který se vyznačuje dodáním vdechnutím dechu či vzniku ducha. Z něhož se odvíjí psychika, která vzniká spojením se s duší a s hmotným těla. Někteří věří, že se po smrti těla odpojuje, protože je dokonalá a tedy nesmrtelná. Těmito náboženstvími jsou: Hinduismus, kde je duše zdroj života a univerzální vědomí, které mají s dalšími společné, buddhismus, dále taoismus, který věří ale jen v Tao a individuální duše tím není reálná, pouze vyvěrá z Taa, Džinismus, který věří, že hmota ožívá jen pomocí spojení s duší a ještě Islám který věří v ducha daného bohem člověku jako vůle a duši, která je spojená s totožností a dále se vyvíjí. Naproti tomu stojí Judaismus, který klade důraz na jednotnost částí jako psychofyzického celku.

Dále se zaměříme na strukturu, jakou u svých představ využívají. Zatímco dimenzi těla a individuální duši mají všechny, když nehledíme na jejich reálnost, ducha mají Judaismus, Islám, Buddhismus a Hinduismus s Taoismem i když džinistické pojetí dokonalé duše, by se za ducha mohlo také brát. Liší se samozřejmě odlišnými názvy, které ne vždy postihují to samé. Ale obecně řečeno se dá říct, že rozlišují různé dimenze v člověku. Ty se sobě dosti podobají. Tělo, duše a duch se prolínají napříč náboženstvími.

4.1 Struktura osobnosti

4.1.1 Tělo

U buddhismu je to dočasná iluze, která je zdrojem dočasné slasti ze smyslových prožitků a strasti. Džinisté ho pojmají jako látkové tělo z atomů, které je schopné aktivity, ale není vědomé. Pro duši je zdrojem strastí, ale má díky němu možnost dosáhnout osvobození. U taoismu je tělo prostředníkem k přetvoření psychické energie na sílu zajišťující naplňování nižších potřeb. Hinduismus a buddhismus tělesnou schránku neřeší, u hinduistů je nedůležitá a pro buddhisty neexistuje. Tělo z pohledu židovské tradice, je stejně hodnotné jako ostatní části, protože jde o psychofyzickou existenci.

4.1.2 Duše

Pro džinistický systém je duše nositel vědomí a vůle. Taoistická a buddhistická filozofie je na tom stejně, ale individuální duše je nedokonalá a neskutečná. Hinduismus má k tomu ještě vymezení složek duše: smysly, mysl, intelekt a pocit já (ego). Judaismus, ačkoli původně duši nedělil, byl později ovlivněn Platónem, a proto dělil duši na vyšší a nižší. Vyšší měla podobu rozumu (myšlení) a nižší byla ve formě vegetativní (pudy a potřeby) a animální (kognitivní funkce). Islám má tu zvláštnost, která zazněla v úvodu a to pojem „nafs“, protože jednou to znamená sebepojetí a identitu a jindy obecně podstatu. Vymezuje navíc tři její vývojové fáze: touživou, naplňující potřeby těla, svědomí a usmířenou duši, ta se vyznačuje moudrostí, blažeností a absencí negativních pocitů.

4.1.3 Duch

Všeobecně řečeno je to univerzální vědomí, kus boha v nás, poslední stupeň ve vývoji, dokonalý a nesmrtelný. Takto je pojímán v buddhismu. U islámu je duch nositelem vůle a vědomí, které zavazuje člověka k určitému poslání (smyslu života). Vždy se nachází v nevědomí a je dostupný až po určitém postupu, jako například v taoismu, kde toho dosahují prázdnotou a přirozeností. Navíc je šen původce normálního vědomí.

4.2 Dominantní část

Snad ani není třeba říkat, že hlavní je podle všech zmíněných náboženství duch, nebo jemu podobné obsahy až na Judaismus, který se svým celostním pohledem stojí mimo.

4.3 Hlavní motivační síla

Vůle ke smyslu náleží k hinduismu a islámu, v nižších vývojových fázích ovládají duši pudy a potřeby a svědomí. Judaismus, se vyznačuje svobodnou volbou, ale jelikož jsou všechny složky stejně důležité, tak sem musím zařadit i pudy a potřeby. Ostatním náboženstvím jde o oproštění se od tohoto světa, který je charakteristický tenzí z nenaplňování potřeb a

neposkytující stálé potěšení, které si slibují od dosažení vrcholné úrovně pomocí transcendence.

4.4 Vliv na vývoj duše

Vývoj je u těchto filozofických tradicích pojímán spíše jako cesta k dokonalosti vedoucí od vědomého morálního rozhodování, přes pravé poznání sebe a světa až k ovládnutí těla a mysli. V psychologickém slova smyslu je vznik vědomí spojen s bohem a on nám dal naše dispozice a je na nás jak s nimi naložíme. Vyskytuje se zde, ale morální učení a to je karmický zákon, který zastupuje svědomí a jehož víra v něj, vznikla výchovou.

4.5 Výsledek srovnání

Drtivá většina, tím je míněn džinismus, buddhismus, hinduismus, taoismus a islám věří v nevědomou část a ta pro ně představuje sféru ducha. Ten představuje buďto část boha nebo rovnou univerzální vědomí. Věří, že je jejich součástí, vývojově svrchovaná vrstva, které je možné dosáhnout. Jakmile své vědomí sladí s nevědomím, splynou s ním, a tím se oprostí z života tohoto typu. Nepovažují ho za reálný nebo za ten správný. Výjimkou je judaismus, který svým holistickým názorem narušuje jednotnost těchto východních náboženství. U něj je vykoupením posmrtný soud před bohem, kterým budou souzeni na základě dobrých a špatných skutků. Podobná myšlenka je i v ostatních filozofiích, u nichž se nazývá karmickým zákonem. Karmické částice, které se řídí principem příčiny a následku se člověka drží, dokud se následky nenaplní či se jedinec neočistí. Je také podmínkou pro dosažení konečného cíle. Hlavním motivem se jeví redukce tenze, kterou chápou jako strast a vidina nekonečné slasti podmíněné osvobozením se od zrozování na tento svět.

5 Celkové srovnání pojetí člověka z pohledu psychologie a východní filozofie

5.1 Osobnost jako celek nebo souhrn částí

Behavioristé, kognitivní psychologové a Sullivan ji považují za nereálnou. Podobně jsou na tom buddhisté, kteří také neuznávají její skutečnost. Naproti tomu stojí humanističtí a dynamičtí vědci společně s hinduismem, džinizmem, taoismem a islámem přiznávající jí její existenci. Do toho můžeme započítat ještě židy, kteří chápou duši jako psychofyzickou jednotu, v čemž se shodují s humanismem.

5.2 Struktura osobnosti

5.2.1 Nevědomí

Názory psychologů na jeho podstatu jsou smíšený. Zatímco Freudovo pojetí je plné potlačených tendencí, komplexů a zvířecího idu, pohled Junga je víceméně pozitivní. Je pro něj zdrojem moudrosti. Právě jeho kolektivní nevědomí se svými charakteristikami podobá povaze tzv. Boha či univerzální existence. Je z našeho pohledu nekonečné, obsahuje všechny informace od počátků života, je ve všem, dokonce i v nás, tedy podle východních náboženství, které mají složku ducha jako neuvědomovanou boží část v nás samotných. Do určité míry tyto dva pojmy můžeme chápat stejně. Psychologové mají navíc osobní nevědomí, ze kterého můžeme vyčlenit navíc kognitivní nevědomí. S duchem můžeme ztotožnit i Franklovu noologickou podstatu.

5.2.2 Vědomí

Spolu s nevědomím je to sjednocující prvek všech teorií. Také je podmínkou pro existenci svobodné volby. Pro náboženství je tento prvek nejpodstatnější, stejně jako pro fenomenologickou skupinu psychologů, neboť zodpovědnost za sebe nesou jen díky ní.

Vědomí se vytváří v průběhu života, v tom se shodují také všichni. Ovšem to, v čem se odlišují, jsou odpovědi na otázku, z čeho vzniká. O tom ale později.

5.2.3 Tělesná část

Náhledy na ni se dají shrnout podle toho, jaký vliv má na vědomí. Negativní působení zastupuje Freud s egoistickým idem, projevujícím se skrze pudy a potřeby. Tomu odpovídá touživá duše z islámu a stejně tak Jungův archetyp stínu. Hinduistické, buddhistické a džinistické pojetí, které ji bere právě za zdroj strasti, plynoucí z potřeb na tomto světě ji také bere za negativní, ale zároveň chápou, že bez těla by nebyl život. Tento poslední argument je důvodem pro celostní chápání osobnosti (humanističtí psychologové a židé) a je podmínkou k pozitivnímu vlivu těla na vědomí.

5.2.4 Psychická část

Ego má funkci rozhodovací a konativní, na tom se shodnou všichni. Je vědomé či částečně vědomé u Freuda, které navíc vzniká z pudové oblasti osobnosti. Naopak smýšlí Sullivan, který ho považuje za výsledek mezilidské interakce. Zatímco za samostatné ho považují Jung, Adler a Bandura. Džinismus zase za souhrn kognitivních procesů v čemž se shoduje s kognitivisty. Vztah k sobě sem zahrnuje Rodgers a islám.

5.2.5 Sociální část

Psychodynamický přístup sem zahrnuje svědomí, jako výsledek interakce s okolím a zvnitřněním si jejich norem. Je částečně vědomé. Pro humanisty je dokonce jedním z hlavní předmětů zkoumání, je to součást organismu. Sociální já se projevuje v podobě sociálních potřeb. Z náboženských pohledů se svědomím zabývá Islám, pro který znamená prostřední ze tří vývojových stupňů duše. U džinismu, hinduismu a buddhismu se setkáváme s morálním učením komického zákona, pracující na principu příčiny a následku. Ten u nich může zastávat funkci svědomí. Je to také získaná složka ze společnosti, která nás obklopuje. Taoismus tuto část nezpracovává vůbec a Judaismus taktéž, snad desatero a boží soud tvoří morální základ.

5.2.6 Duchovní část

Není vědomé, pomocí transcendence nás spojujeme s univerzem. Tak se dá popsat pojetí duchovní části Frankla, podobné prvky se vyskytují i u ostatních humanistů, například Maslowa jako součást potřeb. Totožnou teorii mají i židé, hinduisté, buddhisté, taoisté i džinisté. Dalo by se to srovnat i Jungovým bytostným já a v islámu se vyskytující, poslední stádium duše, usmířené já.

5.3 Dominantní část

Tělesné já zastupuje pouze Freud. Duchovní složku upřednostňuje Jung, Frankl, hinduismus, buddhismus, islám, a taoismus. A ego pro zbytek psychodynamiků a kognitivistů. Jelikož humanisté a judaisté pojmají člověka jako jednotný celek a všechny složky tudíž mají stejnou váhu.

5.4 Hlavní motivační síla

Jak u psychologů, tak u filozofií je společným prvkem princip slasti a redukce tenze. V podstatě pomocí něj jde vysvětlit kteroukoli teorii. Slast může mít více podob, ta se odráží od naplněné potřeby a to od fyzické po transcendenci. V náboženské tradici je jeden rozdíl, hlavní pro ně není slast z nižších potřeb, tu neberou jako pravdivou. Jejich slast, za kterou se ženou, a klidně si budou kvůli tomu odepírat druhý typ slasti, je osvobození. Rozdíl je tedy v úrovni potřeb a to se odvíjí od dominantní části v každém pojetí. Srovnání by tedy bylo zbytečné, neboť by se opakovalo.

5.5 Vliv na vývoj duše

Všichni v určité formě postihují vliv ostatních lidí a naše vztahy s nimi. Ať už v podobě vůli k moci nebo třeba vzniku svědomí. Následujícím adeptem jsou vrozené dispozice, spolu se svobodnou volbou. Ta probíhá díky egu pomocí rozumu. Uspokojování potřeb má také výrazný vliv na osobnost. Dalo by se říci, že vše co se stane a stává, má vliv na osobnost. Vývoj zdůrazňují všichni, a každá vývojová fáze má své důležité faktory. To je už, ale jiná část psychologie.

5.6 Shrnutí výsledků

Rozdíl mezi psychologickými a filozofickými teoriemi se odvíjí od toho, na co přesně se zaměří. Zatímco psychologie zkoumá způsob formování osobnosti s ohledem na všechny vlivy. Náboženské systémy, které jsem zde uvedl, se touto oblastí skoro vůbec nezajímají. Důležité totiž pro ně je, jak člověk jako jedinec ovlivňuje svůj vývoj, neboť on má svobodnou vůli a tudíž i zodpovědnost. Humanisté, kteří pracují se stejnou premisou, rozpracovali zase vnitřní vlivy dopodrobna. Východní filozofii jde především o duchovní část, o to kam směřují a jak se tam dostat. V podstatě je to věda o aktivním vývoji probíhajícím na morální a transcendentální bázi.

Podobností je více. Nejvíce se shoduje humanistický směr s judaismem a to v šesti z devíti sledovaných oblastí. Zatímco židovské myšlenky se z psychologických proudů už nesetkávají s žádnými, humanismus má alespoň 3 společné znaky s každým filozofickým systémem. Za zmínku stojí ještě islám, se kterým jich sdílí 5, ale o ten se dělí s psychodynamismem majícím také pět stejných názorů. Islám je tímto také vyčerpán. Zatímco dynamický proud má minimálně 2 společné se všemi náboženstvími. Vysokých hodnot ještě získal s hinduismem a džinismem (4 body) a tři u buddhismu. Kognitivní psychologie je blízká pojetí džinismu, ten také věří, že vědomí je tvořeno kognitivními procesy, což je jeden ze tří shodných myšlenek. Horší to bylo u behaviorismu, ten měl pouze stejný názor na nereálnost osobnosti jako buddhismus a taoismus.

A zde se prokazuje, že směr pohledu ovlivňuje výsledek. Neboť psychologický humanismus a judaismus se v tom, o co se zajímají, podobají. Dynamismus má dokonce širší pole zkoumání, ale ne tak specializované. To se odráží i na jeho výsledku kdy převyšuje humanisty kvantitou systémů, se kterými se střetává, ne však kvalitou.

5.7 Systematický eklekticismus

Výsledkem mého srovnávání bude eklekticismus, po vzoru Allporta. Spojuje prvky čteně se vyskytující v různých pojetích doplněné o myšlenky, které je rozvíjí či dovysvětlují. V tomto případě jsem to shledal velmi užitečné, neboť k tomu rozdrolené teorie psychologů ale i proti sobě stojící filozofie přímo vybízí tím, že popisují většinou hlavně jednu část celku a to odlišnou od ostatních.

Abych se vyhnul zavádějícímu efektu používaných pojmů a jejich chápání z pohledu určité teorie, budu používat výrazy neutrální. Ty navíc budou ideální pro zobecňující způsob vybrané techniky.

Z dosažených informací pojmám osobnost jako celek, ne však homogenní a nedokončený, u všech teorií se vyskytuje vývoj. Ten probíhá od egoismu k altruismu, od nevědomí do plného vědomí, od individuálního já k univerzálnímu vědomí. Předpokládám uvnitř osobnosti dvě oblasti, vědomí a nevědomí, jejichž hranice jsou pohyblivé, polopropustné a s největší pravděpodobností také ovladatelné. Pohyblivost zajišťuje právě zmíněný vývoj pomocí zvědomování si nevědomých obsahů. Kromě tělesné části, které zastupují pudy a fyziologické potřeby, se v nevědomované sféře vyskytuje i psychická, postihující vzorce chování, postoje a hodnoty, a projevující se sociálními potřebami, a duchovní. Tato poslední část se projevuje skrytě a jen jednou potřebou a to sebetranscendencí. Touží po tom, abychom byli jeden celek, ne oddělené části. Ve vědomí většinou bývají kognitivní procesy a část vědomí specializované na jejich zpracování (mysl), mentální procesy, postoje, hodnoty, za zmínku stojí i identita. To, že tyto části nejsou oddělené a představují, jak už bylo řečeno, něco jako orgány v těle. Přesto, že mají dílčí individuální úlohy, fungují v rámci celku. Koluje tam jedna energie, která nabývá různých podob dle aktuálních potřeb.

Závěr

Téma bakalářské práce jsem si vybral, protože jsem se sám už dříve zajímal o východní filozofie a náboženství. Ale hlavně o cesty k sebepoznání. Samotným sebepojetím jsem se nijak zvlášť nezabýval, ačkoli je důležité pro pochopení různých učení. Díky této práci jsem si udělal jasno jak v náboženstvích, tak i v psychologii a nakonec i trochu víc v sobě.

Nikde jsem knihu zpracovávající toto téma nenašel, do určité míry se v psychologické literatuře dá najít podobnost s buddhismem, ale ve velmi povrchní formě. V tom tkví předpokládaný přínos mé práce. Přináší strukturovaný přehled všech důležitých teorií a následně detailní srovnání. Nakonec jsem přispěl i svým názorem na probírané téma.

Výsledkem je potvrzená podobnost psychologického a náboženského názoru na osobnost, v případě Franklova pohledu s judaistickým, nebo Jungova pojetí s islámským nebo hinduistickým, je to až k neuvěření, jak moc mají společného. Zatímco struktura je všude stejná, někteří tvrdí, že duše skutečně existuje, jiní, že ne a někteří ji chápou dokonce jako soubor částí, nezávisle na tom, co je to za teorii. Liší se hlavně oblastí zájmu, náboženství jsou zaměřené na duchovní část, kdežto psychologie spíše na chování a prožívání (nevědomí a vědomí). Od toho se také odvíjí určité odlišnosti v jejich myšlenkách, jako například v dominantní části či v otázce původce života ale nejvíce se to projevuje v pohledu na vývoj, buddhismus a spol. totiž vývoj vztahují právě k univerzálnímu vědomí, ale psychologové obecně zajímá vývoj v oblasti ega, tedy já. Svobodnou vůli do určité míry předpokládají opět všichni. Akorát odpověď na otázku, co ovlivňuje vývoj osobnosti je tak obsáhlá a problematická na práci takového rozsahu.

Resumé

Tento spis obsahuje hlavní psychologická pojetí lidské existence, která je strukturovaná a popsána. Stejně tak jsou zpracované i pohledy východních filozofií na duši. Následuje srovnání mezi nimi a výčet společné a rozdílné prvky. Nakonec zahrnuje i novou teorii jako výsledek srovnání a vyvozených závěrů. Psychologie a náboženství má mnoho společného.

Summary

This publication contains psychological concept of the human being which is structured and described. Views of eastern philosophies are processed the same way too. Then there is the comparison between them and the list of common and different elements.. In the end it includes new theory like a result of the comparison and of reached conclusions. The psychology with the religion has many similar things.

Seznam literatury

- BLATNÝ, M. a kolektiv *Psychologie osobnosti – hlavní témata, současné přístupy*. Praha: Grada, 2010. ISBN 978-80-247-3434-7.
- DRAPELA, V. J. *Přehled teorií osobnosti*. Praha: Portál, 2011. ISBN-978-80-736-505-9.
- CHLUP, R. *Pojetí duše v náboženských tradicích světa*. Praha: DharmaGaia, 2007. ISBN 978-80-86685-82-3.
- JUNG, C. G. *Červená kniha*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-767-1.
- KNOTKOVÁ, B a kolektiv *Základy asijských náboženství (1. díl)*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0832-4.
- KNOTKOVÁ, B a kolektiv *Základy asijských náboženství (2. díl)*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0994-0.
- KUNEŠ, D. *Sebezpoznaní: psychoterapeutické principy a postupy*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-541-7.
- NAKONEČNÝ, M. *Základní otázky psychologie*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968.
- NAKONEČNÝ, M. *Psychologie osobnosti*. 2. Vydání, Praha: Academia, 2009. ISBN 80-200-1289-3.
- PLHÁKOVÁ, A. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2006. ISBN 80-247-0871-X
- PLHÁKOVÁ, A. *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia, 2003. ISBN-978-80-200-1499-3.
- ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-312-3.
- ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti Obor v pohybu*. Praha: Grada Publishing, 6. vydání 2010. ISBN 978 80 247 3133 9.

Evidenční list

Souhlasím s tím, aby moje bakalářská práce byla půjčována k prezenčnímu studiu v Univerzitní knihovně ZČU v Plzni.

Datum:

Podpis:

Uživatel stvrzuje svým čitelným podpisem, že tuto bakalářskou práci použil ke studijním účelům a prohlašuje, že ji uvede mezi použitými prameny.

Jméno	Fakulta /katedra	Datum	Podpis

